

Ārlietu ministrijas darbības atjaunošana 1990-1991

Publicēts: 08.07.2021.

Atjaunotne un jauns sākums

Pasaulē nereti triumfē teiksmu putna Fēniksa princips: no pelniem atdzimst šķietami neatgriezeniski zaudētais, ja vien tam bijis patiess, stiprs un taisnīgs pamats. Tā notika 1990.-1991. gadā, kad atdzima Latvijas Republikas Ārlietu ministrija un tika izveidots vienots valsts ārpolitiskais dienests kā neatņemama valsts suverenitātes sastāvdaļa.

1940. gadā, valstij zaudējot neatkarību, izšķirīgi rikojās Kārlis Zariņš, Alfrēds Bīlmanis, Jūlijs Feldmans un citi diplomāti, turpinot diplomātisko pārstāvniecību darbību Rietumvalstīs un pusgadsimtu atgādinot pasaulei, ka Latvija nav zaudējusi *de iure* statusu. Te jāpiemin, ka likumīgie Latvijas vārda un karoga nesēji spēja novērtēt arī ārkārtēju, pat kosmisku demonstrāciju nozīmi. Viens no tādiem Latvijas pilnvarotā lietveža ASV Anatola Dinberga soļiem bija 1969. gadā Latvijas valsts vārdā parakstītie latviešu nācijas laba vēlējumi, ko amerikāņu astronauti kopā ar citu zemju sūtījumiem kapsulā nogādāja uz Mēness.

Der zināt šādus svarīgus faktus:

Latvijas ārlietu dienests ir vienīgā Latvijas Republikas institūcija, kas bez pārtraukuma darbojusies kopš valsts dibināšanas 1918. gadā.

Mūsu diplomāti, kas okupācijas gados strādāja Latvijas diplomātiskajā dienestā ārvalstīs, nebija trimdinieki, bet valsts amatpersonas.

Trimdas latviešu organizācijas pastāvēja kā atsevišķas vienības, kas ar savām akcijām veica nenovērtējami svarīgu sabiedriskās domas veidošanas darbu mītnes zemēs.

ASV pirmā uzsāka Baltijas valstu okupācijas likumības neatzišanas politiku. Tās pamatā bija ASV valsts sekretāra vietnieka, tobrīd valsts sekretāra vietas izpildītāja (*acting secretary*) Samnera Velsa (*Welles*) 1940. gada 23. jūlija deklarācija. Tādējādi okupācijas gados Vašingtonā darbojās Baltijas valstu pārstāvniecības, saglabājot visas diplomātiskās privilēģijas.

1990. gada martā demokrātiskās vēlēšanās ievēlētais Latvijas parlaments – Augstākā Padome - 1990. gada 4. maijā pieņēma "Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu". Parlaments izveidoja jaunu Ministru Padomi un par ārlietu ministru 22. maijā iecēla Jāni Jurkānu. Sākās 1940. gadā okupantu varas likvidētās neatkarīgās valsts Ārlietu ministrijas atjaunošanas darbs. Sevišķi nozīmīgs bija apstāklis, ka 1990.-1991. gadā Rietumu lielvalstis sāka atklāti paust viedokli, ka arī Baltijas jautājums ir pieskaitāms neatrisinātajām problēmām, kas radās Otrā pasaules kara rezultātā. Baltijas valstis to statusa un tiesību ziņā tika nošķirtas no pārējām bijušajām PSRS republikām, kas PSRS sabrukuma procesā 1991. gada beigās kļuva par jaunām valstīm.

☞ Atceras Sandra Kalniete, ārlietu ministra vietiece no 1990. līdz 1993. gadam: "Mums bija jāpanāk, lai Baltijas jautājums kļūtu par starptautiskās darba kārtības jautājumu, lai tas nebūtu kaut kur margināls, malā atliktis vēlākam risinājumam, bet lai tas tiktu apspriests lielvalstu starpā tik pat aktīvi kā Vācijas apvienošana vai atbruņošanās."

Anatola Dinberga vadītais dienests 1989. - 1991. gadā svarīgu nozīmi piešķīra Latvijas valstiskuma tiesiskās pēctecības problēmām, ko darīja zināmu Latvijas Tautas frontes pārstāvjiem un vēlāk - Latvijas vadītājiem. Sūtniecība 1990. gada 24. aprīlī publicēja paziņojumu par dienesta darbinieku gadskārtējo sanākumi. Tajā uzsvērts, ka, izstrādājot jaunu Latvijas Satversmi un radot jaunu Latvijas valsti, varētu pat zaudēt 1921. gada valsts starptautiski tiesisko atzišanu. Šis brīdinājums nāca vietā un tika izteikts

savlaicīgi.

PSRS ārlietu resora sastāvdaļa - butaforiskā Latvijas PSR Ārlietu ministrija – līdz ar Neatkarības deklarācijas pieņemšanu beidza pastāvēt. Atjaunotās Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas vadība nekavējoties atteicās no Latvijas PSR galveno "ārlietu speciālistu" pakalpojumiem, kam sekoja vadošo un ierindas darbinieku pakāpeniska nomaiņa.

☞ No esejas autora pieredzētā: "Ministrijas nams Pils ielā 11. Aiziet viens no LPSR Ārlietu ministrijas vadītājiem. Viņš cenšas būt nicinoši augstprātīgs: "Mēs vēl atgriezīsimies!" Viņi neatgriezās."

1990. – 1991. gadā valstij ārkārtīgi svarīgajā ārpolitiskajā sektorā ienāca Atmodas ideālu iedvesmota jauna Latvijas diplomātu paaudze. Latvijas Tautas frontes līderi Sandra Kalniete, Jānis Peters, Jānis Jurkāns, Mavriks Vulfsons un citi kļuva par atjaunotās Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas vadītājiem, vēstniekiem un diplomātiem. Kamēr Latvijai pietiekami plaša dienesta vēl nebija, dominēja "ceļojošā diplomātija", kas deva pirmos rezultātus valsts neatkarības pakāpeniskā atjaunošanā.

☞ Atceras Jānis Jurkāns, ārlietu ministrs no 1990. līdz 1992. gadam: "Vislielāko ieguldījumu sākumā mums deva sadarbība ar Pasaules brīvo latviešu apvienību, ar biroju, kurš bija ierīkots Minhenē, kuru vadīja Jānis Ritenis. Jānis Ritenis ar Gunāru Meierovicu ļoti aktīvi iesaistījās visa ārpolitikas dienesta veidošanā. Ļoti daudz mums palīdzēja ar dokumentiem Egils Levits, vēlāk viņš kļuva par pirmo vēstnieku Vācijā."

Ārlietu ministrijas jauno diplomātu lielais vairākums bija gados jauni, lai gan nereti ar ievērojamu pieredzi. zinātniskajā, radošajā un organizatoriskajā darbā. Toties praktiskās diplomātijas laukā - gandrīz bez jebkādas pieredzes. Jāmācās bija, vienlaicīgi veicot atbildīgus steidzamus uzdevumus valstī pastāvošos paaugstinātas spriedzes apstākļos. Jauno darbinieku atlasē galvenās prasības bija – lojalitāte pret savu valsti, akadēmiska izglītība, labas svešvalodu zināšanas, pietiekama izpratne Latvijas vēstures un kultūras jomā, kā arī skaidrs priekšstats par tās zemes politiku, ekonomiku, vēsturi un kultūru, kurā kā diplomātam būs jāstrādā. Ievērojot šīs prasības, pirmajos gados ārlietu resora darbinieki lielā mērā tika komplektēti no Latvijas Valsts Universitātes humanitāro fakultāšu pasniedzēju vidus, turklāt vienu no lielākajiem pienesumiem deva Vēstures un filozofijas fakultāte.

Pārejas perioda valdība aktīvi iesaistījās informācijas biroju nodibināšanā ārvalstīs. Vēlāk uz biroju bāzes tika izveidotas Latvijas vēstniecības Dānijā un Zviedrijā. Baltijas valstu birojus pamatā finansēja rezidences valstu valdības. Pirmais Baltijas valstu informācijas birojs tika atklāts 1990.gada septembra beigās Briselē (faktiski tas sāka strādāt novembrī). Kopenhāgenā Baltijas valstu informācijas birojs darbojās kopš 1990. gada 20.decembra. Šo biroju sastāvā bija visu Baltijas valstu, arī Latvijas nodaļas. Stokholmā. Latvijas informācijas biroju 1991. gada 15. janvārī atklāja ārlietu ministrs Jānis Jurkāns. Baltijas traģisko notikumu un barikāžu laika iespaidā atklāšanā piedalījās viss Stokholmas diplomātiskais korpuss. Pasaules brīvo latviešu apvienība (PBLA) birojiem sniedza dāsnu materiālo un organizatorisku atbalstu. Biroju darba apjoms vairākkārtīgi pieauga, īpaši informācijas laukā, sakarā ar 1991.augusta valsts apvērsuma mēģinājumu Maskavā un ar to saistītajiem notikumiem Latvijā.

☞ No esejas autora pieredzētā: "Pils iela 11, Rīga. Ir dramatiskais Maskavas puča laiks 1991.g. augustā. Ārlietu ministrs Jānis Jurkāns pošas izlidot uz Kopenhāgenu. Viņam ir ārkārtējas pilnvaras nepieciešamības gadījumā izveidot trimdas valdību. Kāpjot auto, viņš vēl lūdz novākt no kabinetu durvīm ministrijas darbinieku sarakstu. Tajā – tikai kāds ducis uzvārdu."

Viena no Latvijas ārlietu dienesta attīstības īpatnībām 1990. – 1991.g. bija tā, ka uz līdztiesīgiem pamatiem sadarbojās trīs savstarpēji neatkarīgas institūcijas – starptautiski *de iure* atzītās Latvijas Republikas sūtniecība Vašingtonā, starptautiski vēl neatzītās Latvijas pārejas perioda valdības Ārlietu ministrija Rīgā un valsts varu nepārstāvoša ietekmīgā trimdas latviešu organizācija PBLA. Šis process 1991.gada beigās noslēdzās ar vienota ārlietu dienesta izveidi.

Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta vadītājs Anatols Dinbergs, pamatojoties uz starptautiski atzītām tiesībām, turpināja iecelt līdz 1991. gada augustam savus pārstāvjus Rietumvalstīs. Arī Latvijas Ārlietu ministrija sāka iecelt pārstāvjus ārzemēs. Kopš

1990.gada oktobra līdz 1991.gada augustam darbību uzsāka Latvijas diplomātiskās misijas Lietuvā (Viļņā), Igaunijā (Tallinā) un Krievijas PFSSR (Maskavā). Latvijas pagaidu pilnvarotais lietvedis KPFSR Jānis Lovniks, kurš lietveža pilnvaras iesniedza 1991.gada janvārī, bija pirmais Krievijā akreditētais citas valsts diplomāts.

99) Atceras Mārtiņš Virsis, ārlietu ministra pirmais vietnieks no 1990. līdz 1993.gada: "... mums bija tādas kvazi vēstniecības jeb pārstāvniecības Igaunijā un Lietuvā... Tad mēs nozīmējām savu pārstāvi Krievijā. Tas bija nelaiķis Jānis Lovniks. Bet mums pastāvēja arī no padomju struktūras Ministru padomes pārstāvniecība Maskavā pie PSRS valdības. Tāpat mums bija aktīva sadarbība ar PBLA, informācijas birojiem Zviedrijā, Vācijā, Dānijā. Neaizmirsīsim, ka vēl joprojām darbojās arī ... Anatola Dinberga vadītais ārpolitiskais dienests ... Pēc puča, uz 91.gada beigām, uz 92. gada sākumu konsolidējām to visu vienā ministrijas dienestā."

Izšķiroša nozīme Latvijas valsts pilnīgas neatkarības atjaunošanā bija 1991.gada 21. augustā LR Augstākās Padomes pieņemtajam Konstitucionālajam likumam "Par Latvijas Republikas valstisko statusu", ar kuru tika izbeigts pārejas periods, un Latvijas 1922. gada Satversme kļuva par vienīgo Latvijas valstiskuma konstitucionālo pamatu. 1991. gada augustā - septembrī starptautiski tika atzīta Latvijas valdība un apstiprināta valstiskā pirmskara Latvijas Republikas kā starptautisko tiesību subjekta pēctecība (kontinuitāte). 24.augustā KPFSR prezidents Boriss Jeļcins valsts vārdā parakstīja dekrētu "Par Latvijas Republikas valstiskās neatkarības atzīšanu". Tajā bija teikts: "Aicināt PSRS prezidentu atzīt Latvijas Republikas valstisko neatkarību un noturēt sarunas starpvalstu attiecību noregulēšanai starp PSRS un Latvijas Republiku".

99) No esejas autora pieredzētā: "1991.g. 27. septembris. Maskavā, Smoļenskas laukuma augstceltnē tiekas Latvijas Republikas ārlietu ministra pirmais vietnieks Mārtiņš Virsis un PSRS ārlietu ministra pirmais vietnieks Vladimirs Petrovskis. Piedalās Latvijas Republikas Ministru Padomes (MP) pastāvīgais pārstāvis pie PSRS MP Jānis Peters. Vladimirs Petrovskis PSRS vārdā apsveic Latvijas pārstāvjus ar Latvijas neatkarības de facto atzīšanu! Situācija zināmā mērā divdomīga. Jāsteidzas uz mums daudz nozīmīgāko tikšanos ar Krievijas PFSSR Ārlietu ministrijas vadību."

Pēc neatkarības pilnīgas atjaunošanas Anatols Dinbergs 1991. gada septembrī kļuva par Latvijas ārkārtējo un pilnvaroto vēstnieku ASV un valsts pirmo pastāvīgo pārstāvi ANO, Ņujorkā. Vienlaicīgi līdz 1991.gada decembrim Latvijas Republikas Ārlietu ministrija pārņēma visu Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ārvalstīs vadības pilnvaras.

Sekmīgi tika pabeigta darbības saskaņošanas, spēku saliedēšanas un vienota Latvijas ārlietu dienesta izveides process. Ārlietu ministrija kā valsts pārvaldes institūcija pilnībā sāka darboties saskaņā ar starptautiskajām konvencijām un diplomātisko praksi, ārpolitiski stiprinot un sargājot Dzimto Zemi.

Bonifācijs Daukšts

Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta vadošais speciālists – referents Austrumeiropas valstu lietās no 1991. līdz 1992. gadam

Mēs stāstām par sevi, par savu apņēmību, veiksmēm un neveiksmēm, par to, kādus sevi atceramies Latvijas valsts atjaunošanas pirmajos gados. Ar prieku rādām dokumentālas un lietiskas liecības par panākumiem, kas palikuši visu atmiņā un jau ierakstīti Latvijas vēsturē. Rādām arī piemirstus notikumus un esam priecīgi, ka ir izdevies savākt plašu dokumentālo materiālu klāstu.

Izstādes mērķis ir parādīt Latvijas ārlietu dienesta iekļaušanos valsts atjaunošanā, ilustrējot to ar zināmiem, kā arī līdz šim nepublicētiem dokumentiem. Ekspozīcijā uzsvērta Latvijas ārlietu dienesta darbības nepārtrauktība, jo okupācijas gados to pārstāvēja diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības Rietumu valstīs. Pēc Neatkarības deklarācijas pasludināšanas darbību atjaunoja Ārlietu ministrija Rīgā. Sākās pakāpeniska abu dienesta sastāvdaļu - ministrijas un pārstāvniecību – tuvināšanās, viedokļu, uzdevumu un mērķu noskaidrošana, kopējas darbības saskaņošana. Šo konsolidācijas procesu vadīja pilnvarotais lietvedis ASV, Latvijas diplomātiskā un konsulārā dienesta vadītājs brīvajā pasaulē Anatols Dinbergs, Latvijas ārlietu ministrs Jānis Jurkāns un Pasaules brīvo latviešu apvienības priekšsēdētājs Gunārs Meierovics. Pateicoties sekmīgai sadarbībai, tika izveidots vienots Latvijas ārlietu dienests.

Izstādes autoru stāstā aptverts laiks pēc 1990. gada 4. maija līdz 1991. gada nogalei. Dokumentu anotācijās netiek izteikti darbības vērtējumi, notikumu analīze, sīki skaidrojumi un statistika, netiek svērts, mērīts un salīdzināts. Anotācijas pievienotas fotogrāfijām, grūti salasāmiem tekstiem un dokumentiem svešvalodās, kā arī diplomātiskās sarakstes dokumentiem. Ja dokumentam ir visi rekvizīti, kas padara to saprotamu, anotācija nav pievienota. Analīzēs, vērtēs, skaidros un atbildes meklēs zinātnieki, pētnieki.

Latvija ir brīva – ko tagad? Šādu jautājumu uzdeva Amerikas latviešu apvienība seminārā 1991. gada oktobrī. Pirmā izstāde par Latvijas ārlietu dienesta darbu valsts atjaunošanas sākumos ir nodota skatītājiem – ko tagad? Darbs ir turpināms, nākamajā izstādē jāstāsta par lielajām vizītēm, armijas izvešanu, pievienošanos starptautiskajām organizācijām.

Latvija ir brīva – ko tagad? Vai tas, kas tagad, ir tas, ko cerējām? Vai esam darījuši to labāko, ko varējām? Tā varam jautāt ne tikai ārlietu dienestam kopumā, bet arī katrs sev.

Mēs stāstām stāstu par sevi, mēs atceramies, un šī izstāde ir tikai maza daļa no stāsta.

Izstādi sagatavoja Latvijas Republikas Ārlietu ministrija

Dokumentācijas pārvaldības departaments, direktore Eva Vijupe, Informācijas un sabiedrisko attiecību departaments, direktore Elita Gavele

Izstādes autori: Ārlietu ministrijas Politiskais arhīvs
Sarmīte Šāvēja (atbildīgā par ekspozīciju), Dace Bušante, Natālija Dzene, Inta Mazure, Valdis Rūsiņš, Edmunds Vizla

Konsultante Silvija Križevica

Izstādi noformēja Jānis Saulīte

Izstādes atklāšana 31.05.2010 plkst. 16.00 Ārlietu ministrijas vestibīlā.

Materiāliem no Ārlietu ministrijas Politiskā arhīva ekspozīcijā netiek norādīta glabāšanasvieta.

Ārlietu ministrija izsaka pateicību

Aivaram Baumanim, Bonifācijam Daukštam, Jānim Jurkānam, Sandrai Kalnietei, Ojāram Kalniņam, Hāgenam fon Lambsdorfam, Aina Nagobadai-Ābolai, Aijai Odiņai, Jānim Peteram, Albertam Sarkanim, Andrim Teikmanim, Intam Upmacim, Andrim Vilcānam, Mārtiņam Virsim, Annai Žigūrei un visiem citiem, kuri dalījās atmiņās, papildināja Politiskā arhīva fondus un izstādes ekspozīciju.

Ārlietu ministrija izsaka pateicību valsts arhīviem un bibliotēkām

Latvijas Valsts arhīvam, Latvijas Valsts vēstures arhīvam, Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvam, Valsts Arhīvu speciālajai bibliotēkai, Latvijas Nacionālajai bibliotēkai.

Ekspozīcijā izmantotas Aivara Āķa, Gunāra Janaiša un Borisa Koļesņikova fotogrāfijas.

© 2010 Latvijas Republikas Ārlietu ministrija

<https://www.mfa.gov.lv/lv/arlietu-ministrijas-darbibas-atjaunosana-1990-1991>